Yılmaz, S. ve Tai, M. (2021). Bir edebî romanda ünlem sözceleri ve göstergelerinin incelenmesi. *International Journal of Language Academy*, 9 (3), 58-71.

Volume 9/3 September 2021

p. 58/71

Article History:

Received

07/06/2021

Accepted

02/07/2021

Available online

19/09/2021

BİR EDEBÎ ROMANDA ÜNLEM SÖZCELERİ VE GÖSTERGELERİNİN İNCELENMESİ

An Analysis of Exclamation Utterances and Signs in a Literary Novel

Selim YILMAZ¹

Tai MA²

Öz

Bu çalışma, edebî romanda ünlem sözceleri ve göstergelerinin incelenmesine yöneliktir. Araştırma bütüncemiz 19. yüzyıl Fransız Edebiyatı klasiklerinden “Doğalcılık” (Natüralizm) akımına mensup düşünür/yazar Emile Zola’nın “La Confession de Claude” başlıklı eserinin Türkçe çevirisi olan “Claude’un İtirafı” romanıdır. Bu klasik roman, edebî söylem ve biçiminin zengin olmasının yanı sıra, konuşma diline ait çeşitli söylemlerin yoğun olması nedeniyle seçilmiştir. Fransız yazar Emile Zola’nın edebî söyleminden hareket ederek bağlamsal dilbilim çerçevesinde metindeki *ünlemsel sözceleri* belirledikten sonra muhtemel ünlem göstergelerini mercek altına alacağız. Dilsel kullanım olarak “ünlem” deyince akla ister istemez konuşma dili gelmektedir. Öyle ki, söylem türü olarak ünlemsel sözceler sözlü dilin kendi iç dinamiğinde azımsanmayacak bir yere ve öneme sahiptir. Bu araştırmanın başlıca amacı şu temel soruları aydınlatmaya çalışmaktır: a) Ünlemin edebî dildeki göstergeleri nelerdir ve nasıl yorumlanabilir? b) Ünlem sözceleri ve göstergelerinin çeşitleri nelerdir ve kaç kategoriye ayrılabilir? Bunun yanı sıra ünlem kullanımının geniş çapta yaygın olması, bütün dillerde insanın duygularını ifade etmek için dilsel ya da dil dışı unsurları kullanmaya ihtiyaç duyduğu gerçeği ile anlaşılmaktadır. Özellikle biçimsel parametrede sözce ve gösterge açısından yapısal olarak ünlemin sözceleme ve dışı vurumu olan dilsel ve dildışı göstergelerin temel unsur olduğu gösterilecektir. Bu çalışmayı gerçekleştirirken Batı Dilbilim alanında özellikle İngiliz ve Amerikan Dilbilim kuram ve yönteminden yararlanılacaktır. Diğer yandan, sözce ve gösterge analizinde ise Fransız Dilbilimi alanında güncel bir kuram olan “Sözceleme” (fr. énonciation/ing. enunciation) kuramından faydalanılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Emile Zola, gösterge, söylem dilbilimi, sözceleme, ünlem.

¹ Prof. Dr. Marmara Üniversitesi, Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü, selimyilmaz@marmara.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0002-9028-4080>

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, taima199506@gmail.com, <http://orcid.org/0000-0002-7657-9069>

Abstract

This study focuses on examining exclamation utterances and signs in the literary novel. Our research corpus is "Claude's Confessions", the Turkish translation of "La Confession de Claude", which is one of the 19th century French literature classics by author/philosopher Emile Zola, a member of "Naturalism" movement. This classic novel was chosen because of the richness of its literary discourse and style and the intense variety of colloquial discourses. Based on French author Emile Zola's literary discourse, after determining the exclamation utterances in the text within the framework of pragmatics, we will examine the possible exclamation signs. Spoken language comes to mind when we say "exclamation" as a linguistic usage. Exclamation expressions have an essential place and importance in the internal dynamics of spoken language. The main purpose of this research is to try to illuminate the following basic questions: a) What are the signs of the exclamation in the literary language and how can it be interpreted? b) What are the types of exclamation utterances and indicators, and how many categories can they be divided into? In addition, the widespread use of exclamation is understood by the fact that human beings need to use linguistic or non-linguistic elements to express their feelings in all languages. Especially in the formal parameter, it will be shown that linguistic and non-linguistic signs, which are the enunciation and expression of the exclamation, are the basic elements in terms of utterance and sign. While carrying out this study, in the field of Western Linguistics mainly British and American linguistics, theories and methods will be used. On the other hand, the theory of enunciation, which is a current theory in the field of French Linguistics, will be utilized for the utterance and sign analysis.

Keywords: Emile Zola, sign, discourse linguistics, enunciation, exclamation.

GİRİŞ

Bu çalışma,³ 19. yüzyıl Fransız Edebiyatı yazarlarından Emile Zola'nın "Claude'un İtirafı" romanında sözdizimsel analiz yöntemini uygulayarak bireysel dil performansı açısından ünlem kullanımını değerlendirmeyi hedeflemektedir. Öncelikle, burada tek roman üzerinde bütüncü temelli (corpus-based) bir durum çalışması söz konusudur. Metin olarak edebiyat türlerinden roman seçimi, romanın gerçek hayatın bir yansıması olarak dilsel kullanımların incelenmesine büyük katkıda bulunmasıdır. Edebî roman çevirisi aracılığıyla Dilbilim ve Çeviribilim alanlarında söylemsel ve bağlamsal dil çalışmaları başta olmak üzere *sözce ve gösterge* konusunda değişik araştırmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların bir kısmından burada yararlanacağız. Amacımız bir çeviri değerlendirme çalışması ya da eleştirisi yapmak değildir. Burada "ünemsel sözceler" denilen ünlem değeri olan sözceler ve içerdikleri çeşitli dilsel göstergeler üzerine salt *uygulamalı dilbilim* çalışması yapmayı hedefliyoruz.

Çalışmanın ilerleyen safhasında Vardar'ın (2002) "Açıklamalı Dilbilim Terimleri" ve Crystal'ın (2008) "A Dictionary of Linguistics and Phonetics" sözlüğünden faydalanarak özellikle kavramsal açıdan ünlemin sözcelemesi ve yapısal yansıması olarak *dilsel ve dildışı göstergelerini* (ing. linguistic and extralinguistic signs) inceleyeceğiz. Peki, ünlemin oluşması ve algılanması söylemsel açıdan hangi dil unsurları üzerinden yansır? Diğer yandan, dilden ayrı olarak hangi dildışı unsurlar üzerinden nasıl yansıtılır? Bu sorunsaldan hareketle, dilbilim ve göstergebilim yaklaşımıyla ünlem göstergelerini belirlemeye ve yorumlamaya çalışacağız.

³ Bu çalışma Marmara Üniversitesi BAP Birimi tarafından desteklenen Çok Disiplinli Uluslararası Sosyal B Tipi Projesi kapsamına girer. Projenin konusu: "Batı Dilbilimi Kuram ve Yöntemleri Işığında Türkçenin Konuşma Dili Yapısı ve İşleyişi (Pragmatik Yaklaşımlar)." Yürütücü: Selim Yılmaz, Proje Kodu: SOS-B-071015-0490. Kurumumuza buradan teşekkürü bir borç biliriz.

Bu çalışmada, konuşucunun iletişim sırasında aktarmak istediği iletiye bağlı olarak, farklı biçimlerde gerçekleşen ünlem sözceleri bağlamsal ve sözdizimsel açıdan tespit edilecektir. Daha önce Külebi (1990) tarafından yapılmış olan “Türkçe Ünlemlerin Kullanımbilim (Pragmatics) Yönünden İncelenmesi” çalışmasından faydalanılacaktır. Ayrıca, ünlem konusunda önemli bir yer tutan *pekiştirme edatlarının* (İpek, 2018) katkıları da tartışılacaktır. Ünlem konusunda sözdizimsel, bağlamsal ve göstergesel yaklaşımlarla çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Akar (1988) başta olmak üzere dilbilimciler daha çok sözdizimsel açıdan ünlem oluşumunu ve yansımasını çözümlemişlerdir. Büyükkantarcıoğlu (2006) bağlamsal dilbilim çerçevesinde konuşmada geçen ünlemleri ele almaktadır. Ergene’nin (2013) yapmış olduğu derlemede ünlem biçimsel bir yapı ya da bir sözcüğe odaklama/odaklanma olarak ele alınmaktadır.

1. ROMAN BÜTÜNCESİ

Romanı açıp içeriğini göz önünde bulundururken insanın açık duygu ifadeleri ile karşı karşıya olduğumuzu görüyoruz. Romanlarda *karşılıklı konuşma* bölümleri şeklinde diyalog kesitlerinin olduğu bilinmektedir. Edebiyatta birçok yazar konuşma dilini bir ileti aktarma yolu olarak kullanır. Bu romanında olduğu gibi, Zola bu ileti aktarma yöntemini sıkça kullanan bir yazardır. Diğer bir deyişle, *yazı dilinde sözlü dilin* izlerini bulmak mümkündür. Bu bağlamda, *ünlem ifadelerinin* karşılıklı sözlü ya da yazılı iletişimde farklı yollarla aktarılması çalışmayı oldukça zenginleştirecektir. “Claude’un İtirafı” romanı araştırma konusu olarak çeşitli göstergelere sahip olan ünlemin oluşumu ve dilsel işlevleri çerçevesinde bize kuşkusuz farklı örneklemeler sunacaktır. Batı edebiyatına bilhassa Fransız Edebiyatına mensup klasik bir yazar ve eserini tercih etmemizin nedeni, Doğalcılık (Natürallizm) akımı içinde kaleme alınan bu romanın dilsel ve söylemsel içeriğinin bize tatmin edici bir veri tabanı sunmasındandır. Okurken fark edileceği gibi, ünlem kimi zaman karşılıklı doğal konuşmada geçer, kimi zaman da yazınsal anlamda yazarın edebi kaleminden geçer. Her iki kullanım düzlemi de eşzamanlı olarak dilin *işlevselliği* ve *devingenliğinin* yanı sıra *söylemsel estetiğini* yani biçimini de bir şekilde ortaya koymaktadır.

Bu anlamda, ünlem kullanımı ve göstergeleri dilin yapısı ve işleyişi yönünden oldukça etkilidir. Bunun yanı sıra, biçimsel olarak bağlamda gösterilen ve ileti denilen ifadenin derin yapısının çözülmesiyle biçim ve anlam arasında bir bağıntı kurulmaktadır (Yılmaz, 2012). Sözlü dilde ünlem kuruluşu bakımından, biçim – anlam ilişkisi ya da biçimden yola çıkarak anlamın gösterilmesi bir iletişim durumunun varlığını gözler önüne sermektedir: Konuşucu bulunduğu ortam veya seslendiği kişiye yönelik duygusal ve zihinsel ifadede bulunmaktadır. Bu yaklaşımla romandan seçilecek örneklerde ünlemin var olduğu sözceleri ve göstergesel özelliği olan dil unsurlarını inceledikten sonra ortaya çıkacak muhtemel bulguları değerlendireceğiz.

2. DİL, DUYGU VE DÜŞÜNCE İLİŞKİSİ

Dilin kaynağı olan insanın zihinsel yaratıcı performanslarından hareketle, dilsel anlatım aracılığıyla dışa vurulan anlayış ve *algılayış* ya da *algılama* (fr./ing. perception) boyutunda dili, özgür düşünce ile anlatımın bir aracı olarak görmemiz makul olmaktadır (Chomsky, 2001, s. 151-155). Fakat bu yaklaşım ruhbilimin desteklediği ilkelere denk gelmemektedir ki, iletişim mekanizmasının ihtiyaçları dilbilgisiyle ilgili incelemelerin dilsel olgulara karşı açıklayıcı olmasını emreder. Bu görüş ileride derinlemesine bağlamsal araştırmalara bir dilbilimsel çerçeve temin edecektir.

Edebiyat açısından, yazınsal eserler aracılığıyla yansıtılan insanın duygu ve düşüncesi dil bilgisine başvurmanın yanı sıra özellikli imgelere de dayanmaktadır. Demek ki, insan kendi duygularını ifade ederken dilden bağımsız unsurları da kullanır ve bunları kendi duyu organı aracılığıyla anlamlandırır. Bu durum, disiplinlerarasılık olgusu bakımından araştırmaya bir edebiyat bakış açısının gerekliliğini göstermektedir. Dil, düşünce ve duygu ilişkisini bakımından ünlemin aktarılması sürecinde işleyen sistem aşağıdaki görsel şekildeki gibidir.

Şekil 1. Dil, duygu, düşünce ilişkisi

Öncelikle dil aracılığıyla ifade edilen duygu ve düşünceler bilişsel süreç içinde zihinde oluşmaya başlayıp şekillenmektedir. Sonra düşünce ve duyguların dile geçmesi için sözcük seçimine göre, ses ve biçim göstergeleri devreye girer. Sözceleme aşamasında sözdizimsel işlemler ve dilbilgisi kuralları tümceye yansıtılmaktadır. Ardından tümce yapısı sesletilmeden önce, konuşucunun karşı tarafa aktarmak istediği düşünce duygularla birlikte beslenmektedir. Duygu aktarımı aşamasında, ünlem göstergeleri vasıtasıyla dilsel ve dildışı unsurlar duygularla birleşmektedir. Son olarak, ünlem sözcüğü sesletim yoluyla gerçekleşip karşı tarafa iletilmektedir.

Yukarıdaki şekilde, ünlem oluşumunun dil mekanizmasının ötesinde doğrudan doğruya insanın duygu ve zihniyle iç içe olması kastedilmektedir. Chomsky'nin teorilerine dayalı dil mekanizması müstakil bir işleme sahiptir. Descartes'ın "insanın doğal fikirleri dış unsurlardan değil, kendi düşünme yaratılışından gelmektedir" fikrine istinaden diyebiliriz ki, ünlem göstergesi insanın bilişsel durumuna dayalı duygu ve düşüncesine, ruh haline bağlı olarak gerçekleşmesinin sonucudur.

2.1. Dil ve Düşünce İlişkisi

Dilin sonsuz sayıda tümce üretebilmesi olgusunu betimleyen *edim* (ing. performance) terimi salt dil mimarisiyle ilgili ses, sözcük ve sözcük gibi unsurlardan başka sosyolojik davranışları da işlemektedir ki, bir konuşucu herhangi bir durumla ilgili fikrini ortaya koyarken kendi algılayış ve anlayış dizgesine de itibar göstermektedir. Dilin işleyiş biçimini özetleyen *edinç* (ing. competence) terimi ise sadece her şeyi dilbilgisine riayet ederek doğru şekilde söylemeyi emretmektedir (Chomsky, 2001, s. 174). Kısacası, dil kullanımı dilin dışında insanın biliş mekanizması tarafından yönetilmektedir. Biliş, insanın düşünme teşebbüsünde bir etmen olarak dili kullanma eylemi ve düşünme yetisi arasında bir bağıntı kurmaktadır.

Benzer ifadeyle Descartes (1647), “doğal kavramlar dış unsurlardan değil düşünme fakültesindendir.” görüşünü ileri sürmüştür. Descartes (1647, s. 443) ayrıca “fiziksel hareketler” ile ilgili şu değerlendirmede bulunur:

Fiziksel hareketlerden başka hiçbir şey, dış unsurlardan duyu organları aracılığıyla bizim zihnimize ulaşamaz. Bu fiziksel hareketleri algılarken, duyu organlarımıza başvurduğumuz hâlde bu tür kavramların önceden zihnimizde yer aldıkları gerçeğiyle algılardan kaynaklanan bir takım zihinsel işlemlerin gerçekleştiğini ileri sürebilmekteyiz. Bunun dışında acı, renk, ses gibi farklı olgular içimizden gelmektedir ki, ayrıca bunların fiziksel hareketlerle bir benzerliği yokken zihnimiz bu metafiziksel kavramları da hemen fark eder.

2.2. Dil ve Duygu İlişkisi

Humboldt (2008, s. 71-73) şu görüşü ileri sürer: Dil insanın duygularını ifade aracıdır; insanın dil kullanma faaliyetinde duygular saklıdır, duygu iletişimi doğaldır, dil kullanımı yaratıcılıkla ilgilidir. Duygunun dışavurumu insanın yaratıcı niteliği aracılığıyla gerçekleşir; dil insanın yaratıcılığının bir kanıtı olduğu için duygu aktarımında önemli bir katkıya sahiptir. Aslında burada “duygu dili mi, dil duyguyu mu ispatlar?” sorusu bir kısır döngüdür; çünkü bu soru insanın özünü araştırma arzusuyla ilgili olacaktır. Duygu insanın var olma gereğidir; üstelik duymanın, hissetmenin canlının en doğal, en içten niteliği olduğu gerçeğiyle karşı karşıyayız. Bu değerlendirme, dil ve duygu olgularının birbirinden ayrılmaz olduğunu ve birbirinden bağımsız ele alınamayacağını vurgulamaktadır. Kaldı ki, duygunun da dil gibi insan denen canlı varlığın doğuştan getirdiği, ona özgü, yani kısacası insanı insan yapan en temel özelliklerinden olduğunu göstermektedir.

2.3. Duygu ve Düşünce İlişkisi

Duygu ve düşünce derken, her ikisi de zihinsel bir kavramdır. Fakat aynı zamanda dışavurumu bir bilişsel temele ihtiyaç duyar. Her varlık kendi içinde kendine özgü bir şekilde insanî duygularını işletmektedir. Şunu vurgulamak gerekir ki, insanî duygunun ortaya çıkışı son derece doğaldır, yani başka bir deyişle duygular insan merkezlidir. Felsefe yaklaşımıyla yorumlayacak olursak, Alman filozof Max Scheler duyguyu apriorizm çerçevesinde bilgiyle ilgili olarak deneyimden bağımsız düşünme yöntemi olarak ele almaya karşı çıkıp aprioriyi sırf akla özgü olmayıp insanın duygulanma yeteneğinde de geçerli diye düşünmektedir (Cevizci, 1999, s. 270).⁴ Bu açıdan bakıldığında, duygu ve düşünce arasındaki ilişkiyi aslında Bilişbilim ve Ruhbilim alanları çerçevesinde yorumlamak mümkündür.

İnsan merkezli araştırma konuları Psikoloji ve Felsefeden kaçınmaz; üstelik insanın özü dil ve zihinle alakalıdır (Chomsky, 2001, s. 1). Damasio (1995, s. 128) Biyoloji yaklaşımıyla *korteks* (ing. cortex) hem rasyonalite hem duygu işlemiyle ilgilendiğini ileri sürer. Bu yaklaşım her bilişsel olgunun bir fiziksel yapıya dayandığı teorisine uygun düşmektedir.

⁴ “Duygu” kavramının tanımında yer almaktadır.

3. SÖZCE VE SÖZCELEME

Konuyla girmeden önce, “sözce” ve “sözceleme” kavramlarının tam olarak ne anlama geldiğini ortaya koymakta yarar vardır. Bunun için, konumuza daha uygun olduğunu düşündüğümüz Vardar’ın dilbilimsel tanımlarından yararlanacağız. Öncelikle ifade etmeliyiz ki, “sözceleme” (fr. énonciation) kavramı Fransız Dilbiliminde ortaya çıkmış olup, etimolojik olarak “söz” kavramından türetilmiştir. “söz” kavramının Fransızca karşılığı olan “parole” ise bilindiği üzere Frankofon Dilbiliminin kurucusu olan Saussure tarafından kavramsal ve kuramsal hale getirilmiş olması bu durum teyit etmektedir. “Sözceleme” kavramını şu şekilde bir şemayla göstermek mümkündür:

Şekil 2. Sözceleme kavramının etimolojik yapısı

3.1. Sözce Nedir?

Sözce (ing. utterance, fr. énoncé), bir insanın veya konuşucunun zihninde dil bilgisine aykırı olmayacak bir şekilde ürettiği söz zinciri parçasıdır. Tümce ve söylem olarak adlandırılan sözün çözümlemesiyle elde edilen kavrama karşıt olarak sözce zihinde dil korpusudur (Vardar, 2002, s. 181).⁵ Sözün kısası sözce, tümcenin dışı vurumudur; tümce bir dilbilgisi yapısıdır, oysa sözce en az iki konuşucu (gönderici – alıcı) arasında yaşanmış doğal bir bağlamda ortaya çıkan canlı somut bir sözdür. Fakat bu demek değildir ki, sözce sadece konuşma dilinde üretilir, gönderici ile alıcı kavramlarından anlaşılacağı üzere, sözce aynı zamanda yazı dilinde de üretilebilir. Diğer bir deyişle, “sözce” hem yazılı hem de sözlü iletişimde ortaya çıkabilen bir dilsel üretim dizgesidir.

3.2. Sözceleme Nedir?

Sözceleme (ing. enunciation, fr. énonciation), anlaşıldığı gibi sözce üretim edimidir. Anlam bakımından konuşucunun iletmek istediği mesajları (yani bir bakıma ileti) taşımaktadır (Vardar, 2002, s. 181).⁶ Mekanik olarak sözceleme faaliyeti oluşması ilk olarak bir bağlamsal ve durumsal çerçeveyi gerektirmektedir. Başka bir deyişle, sözcelemede çevresel pragmatik faktörler denilen edimbilimsel unsurlar son derece önemlidir ve sözce analizlerinde mutlaka dikkate alınmalıdır. Sözce incelemeleri de “söylem çözümlemesi” (ing.

⁵ Bkz. “Sözce” kavramının tanımı.

⁶ Bkz. “Sözceleme” kavramının tanımı.

discourse analysis, fr. analyse du discours) diye adlandırılan tekniği ya da yöntemi gerektirmektedir.

3.3. Ünlemsel Sözceler

Edebiyat metninde sadece semantik açıdan değil, biçimsel olarak da sözcüklerin ve tümce yapısındaki sözcüklerin ünlem içerip içermediğini, *sözdizimsel* ve *mantıksal* (ing. logic) yapıdan ziyade, “gönderici – alıcı” etkileşiminde bağlamsal olarak derin yapıda bulunabilecek *örtük mesaj* (ing. subtext) yoluyla belirlemeye çalışacağız.

4. Ünlem Nedir?

Geleneksel anlayışta ünlem insanın kendi duygusal tepkilerini ifade etmekte kullandığı ve seslerden oluşan dilsel yapılardır. Bu türlü sözcükler tek başına bir tümcedir; örneğin “hadi, vay, ey” gibi sesletimlerin yanı sıra Türkçede adlar, yansımalar ve eylemler de ünlem olarak kullanılabilir; bunları içeren tümceye ünlem tümcesi denilmektedir. Ünlem genelde korku, sevinç, şaşkınlık, acıma vs. duyguları ve çağrı, buyruk ve yasaklama gibi ifadeleri dile getirmektedir (Vardar, 2002, s. 206). Türk Dil Kurumu’nun dijital sözlüğünde baktığımızda, ünlemin tanımında duygular ve seslere odaklama yapıldığını görmekteyiz: “Türlü duyguları anlatan veya bir doğa sesini yansıtan kelime, nida: Ah! Oh! Şak, çat vb.” (www.sözlük.gov.tr). Ayrıca, yine TDK’da ikinci maddede, noktalama işareti olarak ünlem tanımı yer almaktadır ki bu sadece ünlemin baş göstergesidir. Ki biz burada işaretin çok ötesinde ünlemin derin anlam ve sözcikleme yapısına inmeye çalışacağız.

4.1. Ünlemin Bileşenleri

Ünlem biçimsel olarak dilsel göstergeleri ve dil dışı göstergeleri olmak üzere iki yolla gerçekleşmektedir. Bu çalışmada savunulduğu gibi, ünlemin birebir özel bileşeni yoktur; dilsel etkinliğin yanı sıra, dilsel olamayan ve insan davranışlarına ilişkin değişik yaratıcı eylemlerle birlikte ifade edilmektedir. Vardar’ın (2002) ileri sürdüğü gibi hem ses hem sözcük hem de tümcede ünlem gerçekleşebilmektedir. Fakat bu çalışmanın amacından anlaşıldığı gibi, biz ünlemin dilsel ve dildışı unsurlar aracılığıyla nasıl ifade edilebildiğine odaklanacağız. Zira ünlemin klasik dilbilgisel kuralı sınırlı olduğundan bu dilsel işlemin sadece temelini oluşturmaktadır.

4.2. Ünlem Sözcüsü ve Unsurları

Külebi’nin (1990) fikrine karşıt olarak *ünlem cümlesi* denmesi için özellikle ünleme özgü bir tümce yapısı olmalıdır. Oysaki ünlem oluşumu soru ve bildirme gibi tümce yapılarından faydalanmaktadır. Nitekim *sadece anlamsal açıdan* konuşucu tarafından ünlemin üretilmesi ve dinleyici tarafından anlaşılması, *sözdizimsel açıdan* ünlemin oluşumu için ikna edici değildir. Külebi’nin (1990) topladığı örnek tümcelere dayalı ünlem üretiminde tümce şekli olarak başta bildirme olmak üzere soru ve şart yer almaktadır:

- a) "Zaman dediğin *ne* de hızlı akıyor!" N. Ataç (Bildirme tümcesi ünlemi)
- b) *Ne kadar* tatlı konuşuyordu! (Soru tümcesi ünlemi)
- c) "Bizde de bir gazetecilik okulu *açılmalı*.." A. Rasim (Şart tümcesi ünlemi)

Fakat soru cümlesinin ünlemi bildirişi farklıdır; ünlemin ortaya çıkış noktasında soru cümlesini oluşturabilecek sözcüklerin bulunması cümlemin soru olduğunu açıklamaz. Buna açıklayıcı ve tatmin edici bir yanıt verebilmek için, soru cümlesini oluşturabilecek sözcüklerin gramatikal özelliğine değinmek lazım (Luohong, 88). Buraya kadar ünlemin

oluşumunda, duygu ve düşünce bağlamında temel olan insanın aktarmak istediği bir ileti olduğu fark edilmektedir. Ayrıca bu ileti kesinlikle sözdizimsel düzlemde bir özelliğe sahip diye salt sözdizimsel bir ihtiyaç değildir (Luohong, 2016, s. 5, 88). Ünlemi yapısal değil de kullanımsal ve işlevsel açıdan yorumlarsak, bu ifade türünün ortaya çıkışı şüphesiz bir konuşma ortamı gerektirecektir (Leech, 1983, s. 15).

Nitekim ünlemin doğal olarak konuşma dili ve yazı dilinde farklı göstergeleri mevcuttur. Ünlemin özellikle dilsel açıdan bildirilişi, yani karşı tarafa başlıca dil yoluyla aktarılabilir olması, ses, sözcük ve sözle dile getirilebildiğini hatırlatmaktadır. Anlamsal çerçevede bakıldığında, imgesel yani söz sanatlarıyla ünlem üretiminin de oldukça dikkat çekici olduğunu vurgulamakta yarar var. Bu kapsamda, uzun ve kapsamlı örnekçe tasnifiyle tarafımızca belirlenen ünlemle ilgili dilsel göstergeleri bu 4 kategoriye yerleştireceğiz:

- a) Sese ilişkin ünlem,
- b) Sözcüğe ilişkin ünlem,
- c) Söze ilişkin ünlem,
- d) İmgeye ilişkin ünlem.

Bu dilsel göstergeleri bir şemayla somut bir şekilde gösterebiliriz:

Şekil 3. Ünlemsel gösterge kategorileri

Şimdi hemen anlaşılacağı gibi Vardar'ın (2002, s. 206)⁷ sözcük kullanımı yaklaşımıyla yapılan tümevarım, ünlem sözcüğü ve tümcesi, sözcük ve sözcenin kullanılması sırasında bildirdiği *moda* yani "kip" (ing/fr. mode) olmaktadır. Ses, dilde fonetik öge olarak önemli bir yer almaktadır. Dilin dışı vurumu geniş çapta ses ile gerçekleşmektedir. Ünlem oluşumunda bağlam dışında kalınca anlama sahip olmayan sesler oldukça etkilidir. Ses üzerinde gerçekleşen ünlem de Leech'in (1983, s.15) ortaya koyduğu "konuşucu/dinleyici", "bağlam", "amaç", "edimsöz" ve "konuşma ortamına bağlı anlam" ilkesine uymalıdır. Bunu örneklersek sıradan bir /a/ sesinden insanın iletmek istediği düşünce ve duygu tam olarak anlaşılmamaktadır. Fakat bir amaç ve konu üzerinden gerçekleşen düşünce - duygu

⁷ Bkz. "Ünlem" kavramının tanımı.

iletişiminde bulunan konuşucu ile dinleyicinin diyalogundan ünlemin karşıya geçme ihtimali yüksektir. Buna bir örnek verecek olursak;

- (1) Laurence, bacak bacak üstüne atmış, artık botlarını çözmeyi bırakmıştı. Düşünüyordu.
- Dinle, diye ekledi aniden, evsiz barksızım... Beni istememe hakkın var ve ben de geldiğim yere, köprü altlarına yatmaya giderim.
- Sizi dışlamak istemiyorum. Size sadece yuvanızı yanlış seçtiğinizi söylüyorum...
- Seçmek! Ah! Sanıyorsun ki, bize seçmek düşünüyor!... (s. 36)⁸

“Ah” sesinin konuşma sırasında dile getirdiği vurgulama ancak o andaki konuşma ortamında ünlemi canlandırabilmektedir. Buna Söylem Dilbilimi kuramında “sözceleme durumu” (fr. situation de l’énonciation) ve “sözceleme anı” (fr. moment de l’énonciation) deniyor.

Ayrıca fonetik ve prozodik perspektifte ses üzerinden gerçekleşen ünlem evrensel bir değere sahiptir, yani dünya çapında yaygındır. Dolayısıyla, önce ses olarak ortaya çıkışını tespit edip, ardından sözcükle birlikte anlamlandırmak belirleyici olacaktır. Büyükkantarcıoğlu (2006) dinleyicinin ünlem algılayışına göre sesleri inceleyip ses aracılığıyla gerçekleşen ünlemin çeşitliliğini değerli bulmaktadır. Burada, fonetik gösterge olarak kuşkusuz “fonem”lerin yani “sesbirim”lerin işlevi son derece önemlidir. Buna birkaç örnek verelim:

- (2) *Ah* fonem! Seslerimizin çatı penceresi ne kadar da beyazdı! (s. 15)
- (3) *Ne* fonem! Bir varlıkta bu kadar balçık, bir kalpte bu kadar pislik! (s. 25)
- (4) *Oh* fonem, hatıralarım, sadık hayat arkadaşlarım, karşıma çıkmazsanız, bu dünyada bir adım atamam! (s. 47)
- (5) *Ya* fonem sen! Claude! Zavallı uyuklayan çocuk, seni seven ve sana dudaklarını uzaktan Marie’yi kucakla. (s. 88)
- (6) *Eh* fonem! Güzelim, yakışıklı bir çocuk, değil mi? (s. 106)

Ses dilin en doğal birimidir, dolayısıyla en kolay duygu ifade etme aracıdır. Ses göstergesi ile ifade edilen duygular konuşma ortamına bağlıdır. Bir bakıma bu türlü ünlemler aynı zamanda seslenme işlevinde de kullanılmaktadır. Duygunun çeşitliliği ünlemde işleyen seslerin çok çeşitli olmalarına da sebep olmaktadır. Meselâ “Ah!” sesbirimi konuşucunun karşı tarafa bir olayın ya da durumun farkına sonradan vardığı mesajını vermektedir. “Ya!” sesbirimi ise önceden gerçekleşmiş olan bir duruma karşı duyulan pişmanlığı ifade etmektedir. “Eh!” sesbirimiyle karşı tarafa seslenilmekte olup, ardında söylenecek sözlere dikkat edilmesi için kullanılmaktadır. Ama genel olarak ses göstergesi hep bir vurgu veya pekiştirmeyi dile getirmektedir. Bununla birlikte ardından söylenecek olguya odaklama, dikkat çekme görevi de görmektedir.

Ünlemin biçimsel açıdan görünüşüne gelince, bunlara ünlem sözcüğü demek dilbilimsel açıdan ünlemin bir dilbilgisel kategori olup olmadığı sorusuna karşı ikna edici değildir. Dolayısıyla Külebi’nin (1990) TDK Sözlüğünden faydalanması sorunu çözebilecek gibi görünmüyor. Ünlem sözcük yoluyla gerçekleşebilir ama ünlemin amacına göre duygu aktarımı dil ile arasında doğrudan bir ilişki olduğunu göstermez. Özellikle sözlü iletişimde sesbirimlerin (fonemler) yoğun kullanımı, karşılıklı etkileşim sürecinde ünlemin doğal yapısı gereği *sesletim ve tonlamanın* baskın olduğu gösterir.

⁸ Örnekler çalışma bütüncemiz olan Emile Zola romanından seçildiğinden, ilgili örneğin sonuna sadece sayfa numarası verilecektir. Romanın tam künyesi kaynakça bölümünde yer almaktadır.

Diğer yandan, anlamsal olarak pekiştirme işlevinde kullanılan sözcükbirimler (leksemler) de mevcuttur, fakat onlar da tek başına anlamca yeterli değildirler, ünlemsel sözeyi oluşturan diğer unsurlarla birlikte değerlendirildikleri takdirde bir anlam kazanırlar. Bu nedenle, Buran (1999, s. 208) bu türlü biçimleri bağlamsal olarak *bağımlı sözcük* olarak ele almayı tercih eder. Meselâ bağlaç olarak “ki” kullanımını Aslı Göksele (2005, s. 111) biçim ve işlev bakımından *bağımsız morphem* sınıfında yorumlamaktadır.

Ergin (1980, s. 598) pekiştirme edatları için “Kuvvetlendirme edatları” terimini kullanmaktadır, fakat belli bir tasnif yapmamaktadır. İpek (2018) pekiştirme edatı kavramıyla ses ve sözcüğü bir arada incelemektedir. Öyle görünüyor ki, burada esas belirleyici olan husus kip (moda) ve sözcük türü arasında somut bir ayrım yapabilmektir (Crystal, 2008, s. 308).⁹

Türkçeye özgü biçimbirim (morphem) kullanımı ünlem oluşumunda oldukça işlevseldir; örneğin “güzelmış” isim yüklemindeki /-miş/ eki (sesli ve sözlü) doğal konuşma ortamında belirli bir sözceleme durumu ve anında *ünlem değeri* kazanır. Biçim dışında sözcük yoluyla gerçekleşen ünlemler de genel olarak bütün dillerde mevcuttur. Ergene (2013) yabancı dillerden Türkçeye yerleşen ünlemlere çalışırken, ünlemi oluşturan bütün dilsel göstergeleri bir arada ele almaktadır. Bu da ünlem konusunda yapılan çalışmalar için kuşkusuz önemli bir zenginlik katmaktadır.

(7) *Yazık* leksem! Ben büyük perdeleri, uzun şamdanları, makasın büyük bir güçle temas ettiği mermerleri severim. (s. 17)

(8) *İmdat* leksem diye bağırarak üzüldüm. (s. 34)

(9) *Hadi canım* leksem! dedi, dürüst ol, beni istemiyorsun. Çirkinim, zavallıyım, ne bileyim ben? (s. 36)

(10) *Maalesef* leksem! Var olan her şey Paris’tir, çamuruyla, sefaletiyle odamdır; var olan her şey Lawrence’tır, utançtır, bu kadına olan sevgilerimdir. (s. 75)

(11) Ne fark eder *ki* leksem? (s. 82).

Külebi (1990) ünlemin üzerinde gerçekleştiği sözcüklerin tonlanması ve konuşucunun ünlemle ifade etmek istediği duygulara göre sözcükleri sınıflandırmaktadır. Sözcükler leksem olarak farklı duygularla birlikte farklı ünlemleri gerektirmektedir. Yukarıdaki sözcelerden örnek verecek olursak, “maalesef” ve “yazık” hem üzüntü, hem acınma, hem de pişmanlık duygularını dile getirmektedir. “Hadi canım!” ünlemsel ifade ise kızgınlık, öfkeyle birlikte küçümseme gibi duyguları anlatmaktadır. Külebi (1990) ünleme ait kalıpsal bir cümle tarzı olmadığı için onun çeşitli sözceler yoluyla gerçekleşmesi sebebiyle ünlemin öncelikle *duyusal açıdan* anlamlı olduğunu düşünmektedir. Bu yaklaşımla sözcenin duyusal anlamını tespit etmemiz yeterlidir. Ünlemi gerçekleştiren farklı cümle tarzlarına rağmen, üzerinde oluşturulan ünlem kipliğine (moda/modalite) yoğunlaşacağız.

Diğer kategorilere gelince, şart kipi denilen fakat daha çok konuşucunun istek, arzu ve niyetini yansıtan *subjanktif moda* (subjunctive mood) kipi, soru kipi, emir kipi vb. tümce kipleri yer almaktadır. Akar (1988) ünlemin üzerinde gerçekleşen biçimleri, sözdizimsel açıdan tümcedeki bulunuşuna, yani konumuna ve görünüşüne göre sınıflandırır. Büyükkantarcıoğlu (2006) dinleyicinin ünlem algılayışına odaklanır; meselâ biçimbirimsel yapının eklenmesiyle gerçekleşen ünlem söz konusudur.

(12) Seslerimizin çatı penceresi *ne kadar* öbek da beyazdı! (s. 15)

(13) Öpücüğü bana *o kadar* öbek yumuşak geliyordu *ki* leksem, *sanki* leksem ruhumdan

⁹ Bkz. “Mode” kavramının tanımı.

- geliyor **gibi**di. leksem (s. 101)
- (14) Güzelim, yakışıklı bir çocuk, *değil mi* olumsuzluk ve soru? (s. 106)
- (15) Öpücüğü bana *o kadar* öbek yumuşak geliyordu *ki, sanki* leksem ruhumdan geliyor **gibi**di. leksem (s. 101)
- (16) O güzel saflığı **olmasa** şart eki, gençlik *ne kadar* öbek da aptalca **olurdu** morfem! (s. 53)
- (17) *Kalk, kalk* emir kipi, diye bağırdım Lawrence'a işte bahar bizi çağırıyor. (s. 89)

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi, ünlem dilsel unsur olan sözdizimsel göstergeyle gerçekleşebilmektedir; dilin genel sözdizimsel ilkelerinden uzaklaşmaksızın belli bir kalıp yapıya ihtiyaç duymamaktadır. Ünlemin *dilsel göstergeleri* dışında aynı zamanda *dildışı unsurlarla* da oluşumuna sebep olan dilin doğal yapısının edebiyat çerçevesinde kullanımıyla karşı karşıyayız. Bu durumda hemen aklımıza söz sanatı aracılığıyla dile getirilen ünlem oluşumları gelmektedir. Bu kategorideki ünlem, bir söz sanatı olarak *tekrarlama/yineleme* (tekrar/tekrir) aracılığıyla dile getirilebilmektedir; *tekrir* söz sanatı (ing. repetition) *ses, sözcük ya da sözce*nin tekrarlanmasıyla dile belirli bir ahenk getirirken, anlamsal açıdan aynı zamanda bir vurguyu da beraberinde oluşturmaktadır.

Bunun yanı sıra, *mübalağa* ve *mecaz* gibi söz sanatları da dile ünlemsel değer verebilmektedir (Külebi, 1990). Konuşucu ve yazarın duygularını kaleme alıp dile dökmesinde oldukça kullanışlı olan *istiare* (ing. metaphor) anlamsal açıdan ya açık ya da örtük yani gizli bir göstergeye sahip olabilir. Crystal'a göre (2002, s. 98), ünlem göstergesinde mecaz kullanımı farklı dillerde de çok yaygındır.¹⁰ Bu türlü ünleme *imgesel ünlem* (ing. exclamatory image) denilmektedir.

- (18) Açık saçık ve sevimlice düzenlenmiş bir cümle yazdığım, *melekleri* semem *ve akdiken çiçeklerini* semem gördüğümü **zannediyorum** semem! (s. 20)

Yukarıdaki sözce incelendiğinde, burada yazar kendi yazısından hareketle duyduğu sevinç, melekler ve akdiken çiçekleri görmekle hayalperest bir yolla ifade etmektedir. Sözcüksel gösterge olan “zannet-” fiilinden hareket ederek “düşün-”, “san-” gibi fiillerin dilbilgisel özelliğinden anlaşıldığı gibi bu fiiller bir ögeyi başka bir ögeye benzetmektedir. Burada benzetmeye yoluyla *kıyaslama/karşılaştırma* (ing. comparison) söz sanatı yapılmıştır. Melekler ve akdiken çiçeklerinin kullanımıyla yazar duygusal bir ifadeyle yaşama sevincini kaleme alınmaktadır. Tümcede benzeyen ve benzetilen arasında örtük mecazî bir bağıntı kurmaktadır.

- (19) *Artık* leksem sana layık değilim, ama *neden* leksem karşıma **çıktın** morfem? *Neden* leksem orada beni **bekliyordun** morfem? Her sınırın rahibesi olan tüm buluşma yerlerinden önce, *çiçek gibi* leksem açan buğdayların arasında, *neden* leksem **bekliyordun** morfem? *Neden* leksem ilk gördüğümde, bana hoşgörülü davranıp kendini saklayan kişi **olmadın** morfem? (s. 30)

Bu paragrafta tonlamanın sebep olduğu vurgulama ve bazı ifadelerde *tekrarlama/yineleme* ile gerçekleşen ahenk, soru cümlesi olmasına karşın tümce üzerinde *dil estetiği* açısından bir *ünlem değeri* mevcuttur. Paragrafın başında bulunan “artık” kullanımı tesadüfen olmayıp “-tın/-dın/-dun” eklerinin geçmiş zamana göndermesiyle beraber belirli bir nostaljik hava oluşturmakta, geçmişte yaşanmışlığa ilişkin bir özlemi uyandırmaktadır. Paragrafı başlatan birinci sözce “Artık sana layık değilim, ama neden karşıma çıktın?” ifadesi konuşucunun ağır bir hüznün içinde olduğuna işaret etmektedir. Dört kez

¹⁰ Crystal'a göre bunun İngilizce karşılığı “conceptual metaphor” kavramıdır.

tekrarlanan “neden?” soru sözcüğü özel bağlam bakımından konuşucunun bir bakıma kendi iç kavgası şeklinde yaşadığı bir nevi karmaşık, fırtınalı sayılabilecek kişisel *duygu yoğunluğunu*, tereddüt durumunu yansıtmaktadır.

- (20) Öpücüğü bana o kadar yumuşak geliyordu ki, *sanki* leksem ruhumdan geliyor *gibi*di. leksem (s. 101)

Bu sözcüde bulunan “sanki” ve “gibi” sözcükleri yazarın duygusunu pekiştirmektedir ki, öncesindeki “o kadar” ifadesiyle dile getirdiği vurguda istiare yapılması, dil estetiğinin bir gereksinimi, sonucudur. Demek ki, kalıp olarak bağlamsal açıdan konuşucunun duyduğu özlem gibi ruhsal durumları da dile getirmektedir.

- (21) *Kıskanıyorum* semem, Lawrence’ı *kıskanıyorum* semem! (s. 110)

Bu örnekte, tekrar söz sanatından doğan düşsel ünlemin dilsel göstergesi yinelenen “kıskanıyorum” fiilidir. Bunu imgesel ünlem olarak kabul etmek gerekir. Duygusal odak, duygusal havada konuşucunun bilinçsel ya da altbilinçsel olarak kullandığı imgeyle dile getirilmektedir.

- (22) Böylece ilk boşboğaz, *tanımlayamayacağım* semem, olumsuzluk ve yeterlilik, *soluk kesen bir heyecandan* semem beni alıkoyuyordu ve herkesin *okşamalarından incinmiş bir göğsün* semem üzerindeydi gözlerim! (s. 26)

Yukarıdaki sözcedeki “Tanımlayamayacağım” yüklemine ardından gelen tasvirleri nedensel kılmaktadır. Burada ünlem dil aracılığıyla gerçekleşir, fakat aynı zamanda dilsel gösterge olarak *mübalağa* söz sanatıyla belirli bir dil estetiği söz konusudur. “Soluk kesen” ve “okşamalarından incinmiş” gibi ifadeler hayali tasvir şeklinde olup okurların zihninde bir imge oluşturmaktadır. “Herkesin okşamalarından incinmiş bir göğsün” ifadesi karmaşık bir ruh hâlini betimlemektedir. Genel olarak mübalağa ve mecaz başta olmak üzere imgesel ünlemlerin kullanılma amacı, insanın hayal gücüyle oluşturduğu gerçek dışı bir metafizik ve duygu dünyasına kapılma arzusunu betimlemektir.

SONUÇ

Bu çalışmadan elde edilen sonucun daha iyi anlaşılabilmesi için genel değerlendirmelerden hareket ederek özel değerlendirmelerimizi ve dil, duygu düşünce evreninde bir edebi romanda ünlem araştırmasından ortaya çıkan başlıca bulgularımızı şu şekilde yapabiliriz. Öncelikle, “Dil ve Zihin” kitabında Chomsky’nin görüşüne dayalı *dil kullanımı* insanın zihinsel hareketlerinin dışı vurumu ve sonucudur. Dolayısıyla dilsel unsurların kullanımı da insan zihninin ifadesinden kaçınmaz. Öte yandan dil estetiği ihtiyacından dolayı, insan duygularını kaleme alırken edebiyatın sunduğu çeşitli biçimsel ve biçimsel olanaklardan esinlenerek yararlanmaktadır.

Alman felsefeci Immanuel Kant’ın (1984) felsefi düşüncesinden bu ifadeyi derinleştirmek için faydalanabiliriz. İnsanın ruhunda saklanan bilişüstü kavramların ifadesi de oldukça soyuttur. Bu yaklaşımla edebiyatta rastlanılan durumu şu şekilde açıklamak mümkündür: İnsanın düşünce ve duygularını kaleme alırken kullandığı dilsel unsurlar nesneler değildir; çünkü nesneleri tanıma gücü bizim zihniyetimizden doğmaktadır ki, dilde gösterge yoluyla gerçekleşen bu olguyu üstbilinçin tezahürü şeklinde yorumlayabiliriz. Demek ki, insanın bilinçli ve bilinçsiz davranışlarının geri bildirimi bilişüstü durumu çerçevesinde anlaşılacaktır. Ancak ne var ki, duygu ve düşünce soyuttur. Oysa dil, söz ve göstergeler,

daha doğrusu dilin tüm bileşenleri daha somuttur ve belli bir mantık dizgesi içinde işler; yani görünür, duyulur ve anlaşılabilir. Bu anlamda dilsel unsurların kullanımıyla gerçekleşen ünlem olgusunu ancak somut olarak gösterge analizi bakımından ele alabiliriz.

Üstelik bu çalışmada, dilsel unsurların kullanımının yanı sıra ünlemin gerçekleşmesini gerektiren dil, duygu ve düşünce ortamı da mevcuttur. Konuşucunun seslendiği karşı taraf yazarın hissettiği bir duygu – düşünce durumunu yansıtmaktadır ki bu bir iletinin topluma aktarılmasının etkili bir yöntemidir. Genel olarak duyguyu dile yansıtan çeşitli ses göstergeleri (sesbirim), biçimsel (biçimbirim) ve söylemsel göstergelerle (söylembirim) karşılaşmaktayız.

Ses dilin birincil şartıdır; insanın kendini dille ifade edebilmek için kullandığı önemli bir araçtır. İnsan en basit tümceyi ya da sözü kurarken, doğrudan çeşitli sesleri kullanmak suretiyle (seslenme/sesletim) kendi altbilinçsel düşüncelerini yansıtır. Sözcük bir nesneyi ya da bir anlamı bildirmenin yanı sıra bağlamsal açıdan bir işlevsel birim olabilmektedir. Bunun dışında, biçimbirimler, yani morfeimler de bağlama göre önemli bir görev üstlenir. Meselâ, “güzelmış” isim yüklemindeki /-miş/ eki “güzel” sıfatının anlamsal değeriyle birlikte belli bir tonlamayla vurgulandığında bir ünlemi dile getirir; konuşucunun bir durumu sonradan fark ettiğini ve şaşkınlığını gösterir. Sözce ise sözdizimsel açıdan önemli bir yapı olarak daha fazla işleve sahiptir ve bağlamsal açıdan içinde barındırdığı göstergelerle birlikte değerlendirilmelidir.

Ayrıca, dil estetiği bakımından nitelik kazanan edebî dil kullanımında değişik söz sanatları aracılığıyla insanın düşünce ve duygularını kaleme alması oldukça zenginleştirilmiştir. Bu anlamda, ünlemlerde söz sanatlarının etkili olduğunu görmüş olduk. Örneğin istiare, mübalağa ve tekririn ünlemsel sözcelerde sıklıkla kullanıldığını gözlemledik. Çalışmada somut örnekler üzerinden açıklandığı gibi, edebî eserde bir ifade türü olarak *ünlem yapısının ve oluşumunun*, dil aracılığıyla çok farklı *biçimsel ve biçimsel gösterge* kullanımıyla gerçekleşebildiği anlaşılmıştır.

Son olarak, romanda incelenen sözcelerde çeşitli dilsel unsurlar ve *ünlem göstergeleri* haricinde farklı *dildışı unsurlarla imgelerin* da yer aldığını, dil, edebiyat, biçim açısından romanın daha iyi anlaşılabilmesi için kuşkusuz bunların göz ardı edilmemesi gerektiğini ifade etmekte yarar vardır. Bu çalışmayla, edebiyatta ünlemsel gösterge sisteminin belirlenmesi konusunda mütevazı bir katkı sağlamayı umuyoruz.

KAYNAKÇA

- Akar, D. (1988). Some syntactic properties of Turkish interjections. *Studies on Turkish Linguistics*. 265-274. Ankara: METU Yayınları.
- Buran, A. (2008). *Turkish Studies*. Ankara: Turkish Studies Publication, Birinci Baskı.
- Büyükkantarcıoğlu, N. (2006). An analysis of Turkish interjections in the context of reactive idea framing". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23(1). Erişim tarihi: 25.05.2020, Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/huefd/issue/41203/508443>
- Chomsky, N. (2001). *Dil ve Zihin* (A. Kocaman, Çev.), Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Crystal, D. (2008). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, 6th ed. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Cevizci, A. (1999). *Paradigma felsefe sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Damasio, A. (1995). *Descartes' Error*. New York: 1st. ed. Avon.
- Descartes, R. (1955). *Notes directed against certain programme*. Translated by E.S. Haldane and G. T. Ross in *The Philosophical Works of Descartes*, Vol. I New York: Dover (1645).
- Ergin, M. (1980). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 5. Baskı.
- Ergene, O. (2013). Türkiye Türkçesinin ölçünlü dilinde kullanılan batı kökenli ünlemler. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(1), 43-60.
- Göksel, A. and Kerslake, C. (2005). *Turkish: A comprehensive grammar*. London: Routledge.
- Humboldt, W. (2008). *On diversity of the human language construction and its influence on the mental development of human species*. Çev.: Peter Health. Cambridge: Cambridge Press.
- İpek, B. (2018). Türkçede pekiştirme edatları. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6(13), 479-511. DOI: 10.33692/avasyad.510260.
- Kant, I. (1984). *Seçilmiş yazılar* (N. Bozkurt, Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Külebi, O. (1990). Türkçe ünlemlerin kullanımbilim (pragmatics) yönünden incelenmesi. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 1, 10-35. Erişim tarihi: 25.05.2020, Erişim adresi: <http://dad.boun.edu.tr/tr/issue/29234/312943>.
- Leech, G. (1983). *Principles of pragmatics*. New York: Longman.
- Si, L. (2016). *Research on linear instance of sentence function*. Beijing: China Social Science Press.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri, Erişim tarihi: 20.05.2020, Erişim adresi: <http://sozluk.gov.tr>
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayıncılık.
- Yılmaz, S. (2012). *Emile Zola'nın La Confession de Claude başlıklı romanı ve Türkçe çevirisi üzerine karşılaştırmalı dil çeviri İncelemesi*. VIII. Ulusal Frankofoni Kongresi. Tekirdağ, Türkiye.
- Zola, E. (1909). *La Confession de Claude*. Paris: Les Editions Fasquelle.
- Zola, E. (2011). *Claude'un İtirafları* (S. Yılmaz, Çev.). İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık (1909).